

následuje stručný přehled historického vývoje a charakteristika jeho stavebních proměn s popisem současné stavu. V závěru je uveden přehled základní literatury.

Naprostá většina lokalit je dokumentována situačním plánem, obvykle podle katastrálních map. Popisy celé řady objektů jsou doprovázeny zaměřením, jehož pořízení je ve většině případů zásluhou autora. Bohužel jen zcela výjimečně je plánová dokumentace analyticky vyhodnocena, a to i v několika nepočtených případech, kdy byla památka již dříve podrobena stavebně historickému průzkumu. Tato okolnost představuje určitý, avšak evidentně jediný podstatnější nedostatek celé knihy. Je pochopitelné, jak autor sám v úvodu zdůrazňuje, že závěry takovéto první syntetické práce mohou být v budoucnosti v návaznosti na další průzkumy jednotlivých objektů upřesněny či doplněny. Vedle toho stať věnovaná chebskému hradu je přirozeným důsledkem určitého kompromisu, zjevně vynuceného nevyhnutelným rozparem mezi množstvím materiálu, vztahujícího se k tomuto výjimečně významnému objektu a nevelkým celkovým rozsahem publikace. Snad jen dokumentace kaple od B. Gruebera mohla být nahrazena přesnějším zaměřením, v textu pak byla poněkud nekriticky převzata z literatury interpretace komory v druhém patře po severní straně presbytáře jako kaplanovo obydlí, ačkoli

plášť krbu je zjevně romantickým novotvarem. Podobně chórová věž kostela v Milhostově sotva mohla být využívána jako panské sídlo, spíše šlo jako obvykle jen o příležitostné refugium.

Popisované objekty jsou dokumentovány velkým počtem vyobrazení v příloze, převážně fotografií, ale také reprodukcemi starších vedut. Vzhledem k rozsahu knihy byl jejich počet vykoupen velmi malým formátem mnoha z nich, takže leckdy mají spíše identifikační než dokumentární význam.

Dále je připojena schematická mapa okresu Cheb s vyznačením všech míst s panskými sídly, majícími v knize samostatnou stať, přehled jejich německých názvů a obsáhla bibliografie.

Závěrem nezbyvá než vysoce ocenit přínos autorovy systematické heuristické práce, shrnuté v recenzované publikaci, která tak vyplňuje citelnou mezeru v poznání památkového fondu historicky mimořádně významného pohraničního území. Kniha se zajisté stane nejen vyhledávanou příručkou pracovníků památkové péče, ale bezpochyby vzbudí pozornost všech zájemců o bohatou historii a památky Chebska.

JIŘÍ VARHANÍK

RUDOLF KRAJÍC, STŘEDOVĚKÁ KACHLOVÁ KAMNA V TÁBOŘE (ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM V KŘÍŽKOVĚ ULICI ČP. 28)

Vydalo nakladatelství IRES Písek, Tábor 1997. 237 s., 77 grafických obrázků a plánek v textu, 18 celostránkových barevných a 16 černobílých fotografických příloh.

Kniha se monograficky zaměřuje na souhrnné a všestranné vyhodnocení hromadného nálezu pozdně gotických reliéfních a nádobkových kachlů, ke kterému došlo v červnu 1995 při stavební rekonstrukci jednoho z domů v historickém jádře města Tábora.

Nálezový soubor se skládal nejméně z 38 jedinců nádobkových kachlů s pravouhlým ústím a 50 jedinců komorových kachlů obvyklého čtvercového formátu, mezi nimiž byl jediný kachel s obdélnou, na výšku postavenou čelní plochou. Na reliéfech bylo rozpoznáno celkem 17 rozličných ikonografických motivů a nález doplňují četné zlomky různých typů mazanic, mezikachlových výmazů a dále i určitý počet zlomků historické užitkové keramiky a několik středověkých mincí.

Autor přistoupil ke zpracování tohoto nálezu z komplexního a u nás zatím zcela netradičního hlediska. Předně se velmi podrobně zabýval nejen vlastními náleзовými okolnostmi, ale soustředil se také na obecnou i konkrétní stavební historii domu, kde byl soubor objeven. Na podkladě tohoto rozboru, opírajícího se mimo jiné i o dřívější stavebně-historické průzkumy architektů - specialistů, byl schopen vyslovit přesvědčivý názor o celkovém charakteru

souboru, jeho původním umístění v domě a způsobu přenesení destruovaného kamnového tělesa do zásypu klenby novější místnosti, zbudované o patro níže. Tyto poznatky také naznačily jeho datování do druhé poloviny 15. století.

Zvláštní pozornost věnoval morfologickým, metricko-technologickým znakům a ikonografickým rozborům nalezených kachlů a dalších získaných materiálů.

Za povšimnutí stojí stylová analýza plastických reliéfů komorových kachlů souboru, který se skládá jak z motivů náboženských, tak i heraldických a profánních povahy. Protože jejich podrobnější výklad a porovnání s nálezy z jiných lokalit jsou uvedeny v příslušných kapitolách, je zde možno z prostorových důvodů souhrnně konstatovat jen toto: celkový ikonografický charakter motivů plně odpovídá době a místu, kdy byly vyrobeny. V obecné rovině jasně vyjadřuje utrakvistické přesvědčení majitele lokality, který si nechal vystavět tato kamna ve svém domě. Navíc jeden z motivů - heraldický znak města Tábora - dosvědčuje i to, že se v tomto případě jednalo o občana tohoto města. Je třeba zdůraznit, že podobný hromadný nález středověkých kachlů jednotného charakteru z prostředí historického města nebyl zatím u nás nikdy popsán. Dává tak první jasnou před-

stavu o tom, jak vypadala kachlová kamna v pozdně gotických měšťanských domácnostech.

Velký oddíl knihy se zabývá teoretickými i praktickými úvahami, týkajícími se možnosti stavební rekonstrukce kamnového tělesa, které by odpovídalo originálním nálezcům. Při řešení tohoto problému se autor opírá jednak o dosud známé obecné vědomosti, vycházející z dříve zpracovaných stavebních i kresebných kamnových rekonstrukcí, jednak z důsledného hodnocení metrických a tvarových vlastností jednotlivých součástí souboru.

O důkladnosti přístupu autora ke zpracování celé problematiky svědčí i kapitoly, které připravil společně s dalšími odborníky - specialisty. Týká se to především podrobného mineralogického a petrografického rozboru keramické hmoty kachlů a také černavých nátěrů, kterými byly zřejmě druhotně opatřeny některé z částí kamen.

Důležité a některé objevené poznatky přináší kapitola, vzniklá v úzké spolupráci se zkušeným hrnčířem a osvědčeným stavitelem replik historických kachlových kamen ing. P. Volfem z Nového Strašecí. Zde se autoři podrobně zabývají technologií výroby středověkých kachlů i jejich novodobých replik a také obecnými stavebními možnostmi kamnových těles.

Publikaci instruktivně doplňuje velké množství nejrozšířenějších obrazových příloh. Jsou na nich znázorněny jak všechny součásti nalezového souboru a schemata stavby předpokládaného kamnového tělesa i dosud rekonstruo-

vaných kamen, tak i podrobné plány stavební dispozice domu, ve kterém k nálezu došlo. Samozřejmě součástí knihy je i velmi rozsáhlý přehled publikací a dalších pramenů z domácí i zahraniční literatury, a to nejen z oblasti, týkající se „historické kachlologie“, ale i z jiných vědních oborů, které se této problematiky nějakým způsobem dotýkají nebo s ní hraničí.

Závěrem je třeba zdůraznit, že vydaná publikace je v naší odborné literatuře, týkající se archeologie středověku obecně a „kachlologie“ zvláště, prozatím zcela ojedinělým dílem. Na rozdíl od četných knižních publikací, vydaných v posledních letech prakticky ve všech střeoevropských zemích, nevyšla u nás žádná práce (nepočítáme-li dvě poněkud starší publikace převážně katalogového charakteru), která by podobným komplexním způsobem zhodnotila rozsáhlý a časově a místně homogenní kachlový soubor. Zvláště cenné jsou některé obecně formulované závěry, vypozené ze zjištěných konkrétních znaků souboru, které naznačují cesty, kterými by se měl ubírat další výzkum této důležité oblasti hmotné kultury středověku.

Knihu je tak možno vřele doporučit všem, kteří se zajímají nejen o středověké kachle a kachlová kamna, případně kamnářství vůbec, ale i těm, které zajímá vybavení a kulturní prostředí středověkých domácností, případně české gotické umělecké řemeslo a jeho výrobní praktiky.

ZDENĚK HAZLBAUER

KAMENNÉ KŘÍŽE ČECH A MORAVY

Argo, Praha 1997, 391 s. Úvodní texty napsali V. Urfus, J. Vít, S. Wieser, katalog uspořádal J. Vít.

Komorník desk zemských, který byl v roce 1578 při shledávání hranic panství Litič (mezi Jaroměří a Dvorem Králové) provázen místními pamětníky, na své obchůzce podle vlastních slov nejprve „... spatřil ... kámen, kterýž stojí jak jest tu někdo zamordován. Tu ... ukazovali meze litické ...“. Pak byl přiveden ke „... kamenům, kteří sou v zemi, i tu ... spatřil na jednom kamenu tři kříže a na druhém kamenu jeden kříž“. Jeho průvodci mu dále ukázali místo, kde dříve „... jest byl tu kámen velký stojatej ..., na němž byl jest kříž vysekanej a o tom kamenu mezníku zprávu dávali, že jest takovej kámen Matěj Satrena, krčmář z Dolejších Hřibojed, zlíoukl a potom jest jej odtud vzal a sobě do svého sklepu piuného odvezl“ (Šůla 1967, s. 77). Komorník z Prahy nám v této relaci zanechal svědectví o různém účelu formálně totožných objektů, o nejasném povědomí o jejich původním poslání i o poměrně časném zanikání.

Snad ve snaze vyhnout se omylům spojeným s definicí zvolili autoři nové knihy velmi obecný název „Kamenné kříže Čech a Moravy“. V katalogu objektů potom nacházíme náhodně vybrané pomníky válečných událostí (bitvy s Napoleonem, válka rakousko-pruská ad. - s. 36, 54, 198), přepadení, náhodných neštěstí a smrtelných úrazů. Jsou zde smíšený smírčí kříže, památníky tragédií z různých sta-

letí včetně minulého (s. 359), romantická díla (s. 131). Do katalogu jsou zahrnuty také kruhové stély, ke kterým se pojí celý soubor otázek (viz Procházka 1989), i kameny neznámé funkce, zasazené v kostelním nebo hřbitovním zdivu (s. 68, 174, 318). Zřejmě nechybí ani řada mezníků a hrubě vypracovaná Boží muka (s. 33, 67, 216). Kritériem pro výběr bývá „neobvyklé ztvárnění“ (s. 59, 65), závazná není ani poloha mimo hřbitovy. Kniha tak představuje soupis monolitických objektů s motivem kříže, které autorům pro svůj archaický vzhled připadaly pozoruhodné. Autoři svůj přístup vysvětlili tím, že „větší část celého souboru není ... smírčím křížem ve smyslu ... právní aplikace, ale má funkci pamětní ve smyslu smíru“ (s. 29).

Potíže s definováním předmětu zájmu jsou pochopitelné - účel naprosté většiny těchto „drobných kamenných památek volně umístěných v krajině“ (Procházka 1985, s. 11) nám zůstává skryt a vzhledem k rozličné funkci tvarově obdobných objektů je zpravidla nemožné jej odhalit. Smírčí funkce je prokazatelná pouze na základě dochované smírčí smlouvy, jejíž součástí je závazek ke vztyčení kamenného kříže. Z našich archivů je známo 11 takových smluv (Vít 1994, s. 68), sotva se k nim ale podaří najít kamenný protějšek. Součástí knihy je stať, ve které V. Urfus shrnuje vý-